

Orta Gelir Tuzağı ve Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu Arasındaki İlişki: Yükselen G20 Ülkeleri Örneği

Tayfun MOĞOL (<https://orcid.org/0000-0002-2435-890X>), Anadolu University, Türkiye;
tmogol@anadolu.edu.tr

Burak PİRDAL (<https://orcid.org/0000-0002-7856-5701>), Anadolu University, Türkiye;
burakpirdal@anadolu.edu.tr

Relationship Between the Middle-Income Trap and the Composition of Tax Revenues: Evidence from Emerging G20

Abstract

It is widely stated that countries that cannot reach the high-income level by being stuck in the middle-income level for a long time may be caught in the middle-income trap. In this study, firstly, whether the examined countries (Emerging G20) are in the middle-income trap or not was investigated with the Narayan & Popp (ADF Test) (Model A) unit root test with structural break(s), which is one of the second-generation unit root tests structural break(s) that allows two breaks at the level. In the second stage, the Dumitrescu & Hurlin Panel Causality Test was applied to investigate the possible causal relationship between the composition of tax revenues and income level in the examined countries. In the last stage, the potential impact of getting rid of the middle-income trap on the composition of tax revenues in the countries subject to the analysis was investigated with the static panel data analysis method. In the study, a mutual causality relationship was determined between the composition of tax revenues and the income level of the countries, and at the same time, it was detected that although the increase in income enhances the share of indirect taxes in total tax revenues in the countries that still in the middle-income trap, this share decreased in case of exit from the middle-income trap with the increase in income level.

Keywords : Middle Income Trap, Tax Revenues, Direct Taxes, Indirect Taxes, Dumitrescu & Hurlin Panel Causality, Narayan & Popp ADF, Panel Data Analysis.

JEL Classification Codes : C50, E60, H20, O40.

Öz

Uzunca bir süre orta gelir düzeyinde takılıp kalarak yüksek gelir düzeyine ulaşamayan ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmış olabileceği yaygın olarak ifade edilir. Bu çalışmada, öncelikle, incelenen ülkelerin (Yükselen G20) orta gelir tuzağında olup olmadıkları ikinci nesil yapısal kırılmalı birim kök testlerinden olan *düzeyde iki kırılmaya izin veren Narayan & Popp (ADF Testi) (Model A) yapısal kırılmalı birim kök testi* ile araştırılmıştır. İkinci aşamada ise incelenen ülkelerde vergi gelirlerinin kompozisyonu ile gelir düzeyleri arasındaki muhtemel nedensellik ilişkisinin sınanması amacıyla *Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi* uygulanmıştır. Son aşamada ise analize konu ülkelerde gelirdeki artışın ve orta gelir tuzağından kurtulma durumunun vergi gelirlerinin kompozisyonu üzerindeki olası etkileri *statik panel veri analizi* yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışmada, vergi gelirlerinin kompozisyonu ile ülkelerin gelir düzeyi arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup aynı zamanda, gelirdeki artışın orta gelir tuzağında bulunan ülkelerde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını artırmasına karşın, gelirdeki artış ile birlikte orta gelir tuzağından çıkışın sağlanması durumunda ise bu payın azalış sergilediği bulgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler : Orta Gelir Tuzağı, Vergi Gelirleri, Dolaysız Vergiler, Dolaylı Vergiler, Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik, Narayan & Popp ADF, Panel Veri Analizi.

1. Giriş

Gelir ve refahın maksimizasyonu temel makroekonomik amaçlardandır. Makroiktisadi politikaların çoğu bu amaç doğrultusunda dizayn edilip uygulanır. Bu çerçevede, gelirin artırılmasının kalkınma ve refahın maksimize edilmesinde oynadığı önemli rol aşikardır. Ancak, büyümenin hızı kadar sürekliliği de önemlidir. Bu ise büyümeye politikalarının etkinliğini ve sürdürülebilirliğini gerekli kılar. Arzu edilen düzeylerdeki büyüme rakamlarının sürdürülemez olduğu ülkeler ise gelir tuzaklarına yakalanabilir ve bunlardan biri de orta gelir tuzağıdır.

Orta gelir tuzağı kavramının ortaya çıkışı ve başta ekonomi bilimi olmak üzere birçok alanda ilgi çekmesi esas itibarıyla 2000'li yılların başında gerçekleşmiştir. Nispeten yeni bir kavram olmasına rağmen günümüze kadar orta gelir tuzağına ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmasının nedenlerinin yanı sıra tuzaktan çıkılması için ne tür ekonomik, kurumsal ve/veya yapısal reformların yapılması gerektiğine ilişkin hususları çeşitli yönleriyle araştırılmıştır.

Orta gelir tuzağı kavramının ne olduğu, ortaya çıkış nedenleri, ölçüm yöntemleri, sonuçları ve alınması gereken önlemler konusunda araştırmacılar arasında ortak bir fikir birliği bulunmamaktadır. Genel anlamda, kavram, gelişmekte olan ülkelerin düşük gelir düzeylerinden kurtulabilmesine rağmen orta gelir düzeyinden üst gelir grubuna çıkmakta zorlanması olarak tanımlanabilir. Bu tanım içerisinde yer alan düşük, orta ve yüksek gelir düzeyleri nedir, nasıl ölçülmektedir konuları ayrıca önemlidir. Diğer yandan, literatürde, orta gelir tuzağından söz edebilmek için orta gelir grubunda ne kadar süre kalınmış olması gerektiği sorusu da henüz net olarak yanıtlanmamıştır.

Orta gelir tuzağı ile makroekonomik dinamikler ve ekonomi politikaları arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Bu çalışmanın temel amacı orta gelir tuzağı ile ülkelerin vergi gelirlerinin kompozisyonu arasındaki olası ilişkinin incelenmesidir. Bu çerçevede, çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

- Ülkelerin orta gelir tuzağından kurtulmasının söz konusu ülkelerin vergi gelirlerinin kompozisyonu (dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı) üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkisi bulunmakta mıdır?
- Bahsi geçen etkinin varlığı varsayımı altında bu ilişkinin niteliği ve niceliği ne şekilde tezahür etmektedir?
- Ülkelerin vergi gelirlerinin kompozisyonundaki (dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payındaki) değişmeler ile kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılları arasında istatistikî olarak anlamlı herhangi bir nedensellik ilişkisi mevcut mudur?

- Söz konusu nedensellik ilişkisi mevcut ise bu ilişkinin niteliği ne tür özellikler arz etmektedir?

Diğer yandan, çalışmanın hipotezleri ise aşağıdaki gibidir:

H₁: Ülkelerin gelirlerindeki artış ile söz konusu ülkelerin vergi gelirlerinin kompozisyonu (dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı) arasında istatistiki olarak anlamlı ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

H₂: Ülkelerin gelirlerindeki artış söz konusu ülkelerde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını azaltmaktadır.

H₃: Ülkelerin orta gelir tuzağından kurtulmasının söz konusu ülkelerin vergi gelirlerinin kompozisyonu (dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı) üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi mevcuttur.

H₄: Bir ülkenin orta gelir tuzağından kurtulması söz konusu ülkede dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını azaltmaktadır.

Çalışmada, vergi gelirlerinin kompozisyonu ile dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı kastedilmektedir. Diğer yandan, orta gelir tuzağından kurtulma durumu üst gelir grubuna çıkmış olma anlamına gelmeyip, en genel tabirle, üst gelir grubuna doğru ivme kazanma anlamında orta gelir grubunda durağan bir biçimde sıkışıp kalmamış olma durumunu ifade etmektedir. Çalışmada önce orta gelir tuzağına düşmenin nedenleri, daha sonra orta gelir tuzağının ölçüm yöntemleri açılanmaktadır. Orta gelir tuzağının ülkelerin vergi hasılatları üzerinde olası etkileri teorik olarak değerlendirildikten sonra ampirik olarak önce incelenen ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadıkları tespit edilmiş olup sonrasında ise gelirdeki artış ile orta gelir tuzağından kurtulmanın vergi gelirlerinin kompozisyonuyla arasındaki olası ilişki ampirik yöntemlerle analiz edilmiştir.

İlgili literatürde vergi gelirlerinin GSYİH düzeyleri ile orta gelir tuzağı üzerindeki etkisinin incelendiği muhtelif çalışmalar olmasına karşın, tarafımızca yapılan literatür taraması neticesinde orta gelir tuzağından çıkış durumunun vergi gelirlerinin kompozisyonu üzerindeki etkisini ampirik yöntemlerle araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca, çalışmada imkânlar dahilinde en güncel verilerden yararlanılmış olup kapsamlı ve uygun ampirik metodoloji neticesinde elde edilen bulgular teorik temellerle desteklenmiştir. Bu yönleriyle, çalışmamızın özgün değer içerdiğini ve literatüre katkı sağlama anlamında yaygın etkide bulunacağı beklenmektedir.

2. Orta Gelir Tuzağı Kavramı

Orta gelir tuzağı kavramının ne olduğu konusunda ekonomistler arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Araştırmacılar net bir tanım vermektense, ne olduğu hakkında görüş bildirmektedirler. Genel anlamda, orta gelir tuzağı, ülkelerin gelişme süreçlerinde düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine hızlı bir biçimde çıktıkları ancak, orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeylerine çıkmakta zorlandıklarını ifade etmektedir. Bir başka ifade şekli, gelişmenin başladığı ilk yıllarda orta gelirli ülkelerin ve yüksek gelirli ülkelerden

daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmaları ancak, orta gelir düzeyindeki büyüme oranlarının özellikle gelişmiş ülke büyüme oranlarından düşük kalmaları şeklindedir. Dolayısıyla, bu ülkeler, yüksek gelirli ülkelerin büyüme oranlarına göre daha düşük seviyelerde gerçekleşen büyüme oranları nedeniyle orta gelir düzeyinden çıkamamaktadırlar ve bir şekilde bu tuzağa yakalanmış gibi tanımlanmaktadırlar.

Bu çerçevede, orta gelir tuzağında olma durumu çeşitli biçimlerde açıklanmaktadır. Bir görüşe göre orta gelir tuzağındaki ülkeler düşük ücretlerle ihracata yönelik üretim yapan düşük gelirli ülkeler ile inovasyona dayalı teknolojik ve kaliteli üretim yapan yüksek gelirli ülkeler arasından kalmaktadırlar (Gill et al., 2007). Orta gelir düzeyinde iken gerekli endüstriyel ürün çeşitlendirmesini yapamamakta, yüksek katma değerli ürünleri üretmekte zorlanmakta, işgücünün verimliliğini artırmakta başarısız olmakta ve ölçek ekonomilerini sağlayacak biçimde üretim kapasitelerini artıramamaktadırlar. Orta gelir grubundaki ülkelerin söz konusu gerekli ekonomik, kurumsal, siyasi düzenlemeleri yapamadıkları için tuzaktan çıkamadığı belirtilmektedir. (Kharas & Kohli, 2011).

Orta gelir grubunun alt-üst eşiklerinin belirlenmesi ve ülkelerin muhtelif gelir gruplarına göre tasnifinde en sık kullanılan kıstaslardan biri Dünya Bankası tarafından oluşturulan ve her yıl güncellenen '*gelir grupları sınıflandırması*'dır. Tablo 1'de 2022-2023 yılı için Dünya Bankası'nın gelir düzeyine göre ülke sınıflandırmasına temel teşkil eden kişi başı milli gelir aralıkları yansıtılmaktadır:

Tablo: 1
Dünya Bankası Gelir Grupları Sınıflandırması (2022-2023)

Gelir Grubu	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (USD)
Düşük Gelir	1085 USD ve altı
Orta Gelir	1086-13205 USD arası
<i>Alt-Orta Gelir</i>	1086-4255 USD arası
<i>Üst-Orta Gelir</i>	4256-13205 USD arası
Yüksek Gelir	13205 USD ve üzeri

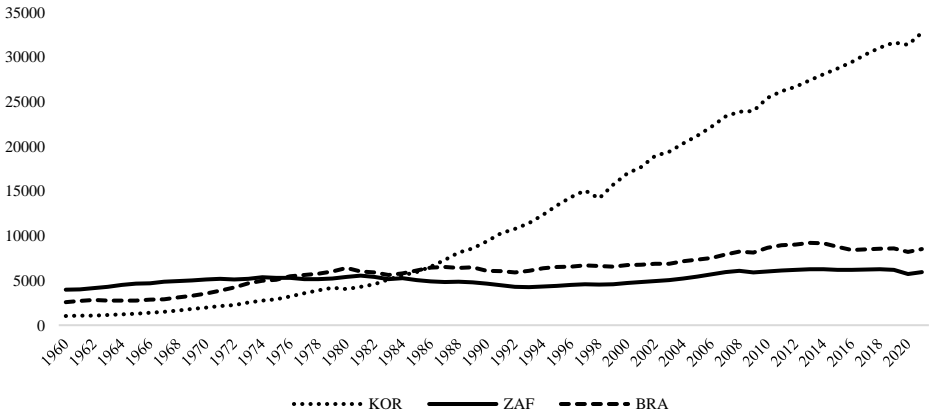
Kaynak: Dünya Bankası, 2023a.

Tablo 1'e göre yıllık kişi başı milli geliri 1085 USD ve altında bulunan ülkeler alt gelir grubu, 1086-13205 USD arasında olan ülkeler orta gelir grubu, 13205 USD ve üzerinde olanlar ise üst gelir grubu olarak tasnif edilmektedir. Bununla birlikte, bahsi geçen sınıflandırmada orta gelir grubu iki alt gelir grubuna ayrılmıştır: (i) alt-orta gelir grubu ve (ii) üst-orta gelir grubu. Bu çerçevede, yıllık kişi başı milli geliri 1086-4255 USD arası ve 4256-13205 USD arası olan ülkeler sırasıyla alt-orta gelir ve üst-orta gelir grupları olarak nitelendirilmektedir (Dünya Bankası, 2023a).

Orta gelir tuzağının tanımlanması nicel veya ampirik olarak da yapılmaktadır. Bu tanımlamalarda orta gelir eşikleri mutlak kriterlere veya göreceli kriterlere göre belirlenmektedir. Glawe ve Wagner'e (2016) göre -izleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere- mutlak kriterler, kesin ve net orta gelir eşiklerine bağlıdır. Düşük, orta, yüksek gelirli ülkeler mutlak eşiklere göre sınıflanmaktadır. Buna karşılık, göreceli kriterlere göre, orta gelir eşikleri, ülkelerin genellikle kişi başına düşen gelirinin, ABD veya

Japonya gibi gelişmiş ülkelerin kişi başına düşen gelirine oranlanarak hesaplanmaktadır. Ancak farklı çalışmalar kapsamında gelir eşiklerinin veya nispi gelir oranı aralıklarının farklı tanımları ve ampirik analizlerde farklı GSYİH veri setlerinin kullanılması, literatürde birçok nicel/ampirik orta gelir tanımının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Grafik: 1
Kişi Başı GSYİH (Güney Kore-KOR, Güney Afrika-ZAF, Brezilya-BRA; USD, 1960-2021)

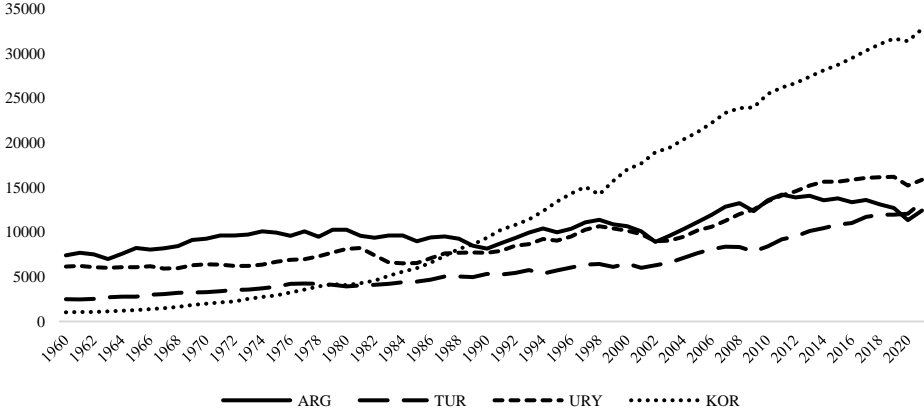

Kaynak: Dünya Bankası, 2023b.

Grafik 1’de üç ülkenin, Güney Kore, Güney Afrika ve Brezilya’nın, 1960 yılından 2022’ye kadar kişi başı GSYİH’ları görülmektedir. Grafik 1’de oldukça açık bir şekilde iki ülkenin, Güney Afrika ve Brezilya’nın, kişi başı GSYİH’nın altmış iki yıldır 5.000-10.000 USD arasında kaldığı, ancak Güney Kore’nin grafiği ise 1980’li yılların ortasından itibaren istikrarlı bir biçimde yukarıya çıkıp 30.000 USD üzerlerine geldiği görülmektedir. Grafik 1’den Güney Afrika ve Brezilya’nın GSYİH’nı artırmakta zorlandığı ancak Güney Kore’nin önemli bir gelişme kaydettiği söylenebilir. Bir başka deyişle iki ülkenin orta gelir tuzağında kaldığı ve Güney Kore’nin orta gelir tuzağından çıktığı sonucuna kabaca ulaşabiliriz.

Grafik: 2

Kişi Başı GSYİH (Arjantin-ARG, Türkiye-TUR, Uruguay-URY; Güney Kore-KOR; USD, 1960-2021)

Kaynak: Dünya Bankası, 2023b.

Ancak, orta gelir tuzağında olan ve olmayan ülkeleri belirlemek açısından Grafik 2'ye bakıldığında durumun o kadar net net olmadığını görebiliriz. Grafik 2'de Arjantin, Türkiye, Uruguay ve Güney Kore'nin kişi başı GSYİH'larına bakıldığında; Güney Kore'nin kişi başı GSYİH'sinin 1980'li yılların ortasından itibaren düzenli artışı göstermesine rağmen diğer üç ülkenin 2000'li yılların başına kadar yatay bir görüntüde olduğu, ancak sonraki yıllarda artış görülmektedir. Grafik 2'deki bu görüntüden, Güney Kore'nin orta gelir düzeyinden çıktığı sonucuna varılabilirken, diğer üç ülkenin 2000'li yılların başından itibaren orta gelir tuzağından çıkıp çıkmadığını söylemek oldukça zordur. Bu nedenle, öncelikle orta gelir düzeyi nedir? Ne kadar süre orta gelir düzeyinde kalınması, orta gelir tuzağı olarak kabul edilmektedir? Orta gelir düzeyinden üst gelir düzeyine çıkıp çıkmama nasıl belirlenecektir? gibi soruların yanıtlarını ampirik yöntemlerle belirlemek gereği ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın izleyen bölümlerinde literatürdeki bu yöntemler de tartışılacaktır.

2.1. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Teoriler

Bazı ülkelerin neden belirli bir gelir düzeyinde uzun süre kalıp, diğerlerinin yüksek gelir düzeylerine çıktığını açıklamaya çalışan teorik ve ampirik gerekçeler bulunmaktadır. Ekonomi literatüründe bu durumun gerekçeleri genellikle büyüme, kalkınma teorilerine dayanmaktadır (Yereli vd., 2019). Literatürde orta gelir tuzağını tanımlamaya çalışan birçok teorik yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birisi, Malthus'un nüfus teorisidir. Nüfus teorisi bir ülkenin büyümesindeki yavaşlama ve ardından yoksulluk tuzağına girmesini açıklamaktadır (Koçak & Bulut, 2014). Nüfus teorisine göre, kişi başına düşen GSYİH arttıkça, nüfusun artması, ölüm oranı azalması ve özellikle marjinal verimliliğin azalmasıyla büyüme hızı yavaşlamakta ve bunların sonucunda yoksulluk tuzağı ortaya çıkar. Ancak, orta

gelir tuzağının bir yoksulluk tuzağı olmadığı da belirtilmektedir. Orta gelir tuzağı, başlangıçta hızlı büyüme oranları nedeniyle yoksulluk tuzağından çıkıp, orta gelir düzeyine ulaşabilen, ancak daha sonra orta gelir düzeyinden çıkamaz hale gelen ülkelerin karşılaştığı bir durumdur.

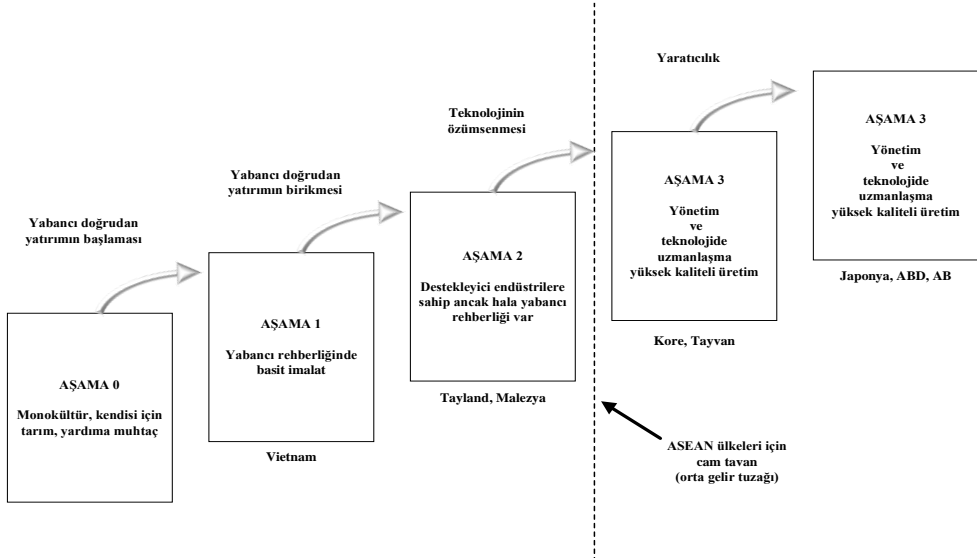
Neoklasik büyüme teorisinde ölçüğe göre sabit getiri varsayımı yapılmaktadır. Dolayısıyla teknoloji, inovasyon gibi üretim faktörleri veri alınıp, sadece sermaye artışlarının büyüme artırdığı varsayılmaktadır. Sermayenin verimliliğin zaman içerisinde düşmesi sonucunda ise ülkelerin büyüme oranlarında düşüş de kaçınılmaz olup, orta gelir tuzağında bulunmaları mümkündür. Ancak günümüz modern büyüme teorilerinde ortak bir unsuru vardır: ölçüğe sabit getiri varsayımını gevşeterek ve ölçek ekonomilerini vurgulamak. Ölçek ekonomileri, üretim hacmi arttıkça üretim maliyetlerinin düşme veya yeni çeşitlilikler ortaya çıktıkça ürün geliştirme maliyetlerinin düşme eğilimini ifade eder. Büyüme, uzmanlaşma ve inovasyon yoluyla ölçek ekonomilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve ürünlerin, paranın ve fikirlerin değişimi yoluyla oluşan uluslararası entegrasyona uyumla gerçekleşmektedir. Elbette bu entegrasyon, yurtiçinde kentleşme sürecinde ve gelir dağılımında vb. olası olumsuz etkileri de olacaktır. Bu değişimler iyi yönetilirse, ölçek ekonomilerine dönüşebilir. Kötü yönetilirse, bu olumsuz etkiler, politik tıkanıklık, kirlilik, sosyal sorunlar ve yolsuzluklar yoluyla ölçek ekonomilerinin ekonomik faydalarının ortadan kalkmasına yol açabilir (Gill et al., 2017). Bir başka deyişle modern büyüme teorilerinde de orta gelir tuzağının ortaya çıkması olasıdır.

Aoki (2012), üç Asya ülkesinin (Çin, Japonya ve Güney Kore) ekonomik değişimlerinden kalkınmanın 5 evresini açıklamıştır. Birinci evre, gelirin görece düşük seviyelerde ve durağan özellikte bulunduğu, istihdamın ise önemli bir kısmının yoğunlukla tarıma dayandığı "*Malthusyen evre (M-evre)*" ya da "*yoksulluk tuzağı evresi*"dir. Malthusyen evre sonrasında iki alt evreyle ilişkilendirmiştir. Birinci alt evre endüstriyel sermaye birikiminde yapısal değişimlerin yapıldığı devletin etkili olduğu, "*devlet liderliği evresi (G-evre)*" dir. Malthusyen evre sonrasında ikinci alt evresi tarımsal işgücünün azalması, yüksek doğurganlık ve bebek ölümlerinin azalmasıyla G evresinin izleyen, kalkınmanın gerçekleştiği "*Kuznets evresi (K-evre)*" dir. Dördüncü evre ise sağlık ve eğitim alanlarında gelişme sağlanması ve görece düşük doğurganlık neticesinde, işgücü verimliliğinde artış sağlanması ile kalkınmanın daha çok beşerî sermayenin gelişimine bağlı bulunduğu, "*beşerî sermaye tabanlı kalkınma evresi (H-evresi)*" dir. Beşinci ise toplam faktör verimliliğinin ve işgücünün üretim süreçlerine katılımının artış sergilediği "*post-demografik geçiş evresi (PD-evresi)*" dir (Koçak & Bulut, 2014).

Ohno (2009) Doğu Asya ülkelerinin gelişmiş ülkeleri yakalayabilmeleri için beş aşama belirlemiştir. Aşama sıfır, mono-kültür ihracatın, geçimlik tarım üretiminin olduğu ve dış yardıma muhtaç olunan aşamadır. Madencilik, tarım gibi konvansiyonel sektörler tarafından yaratılan katma değer küçüktür ve sanayileşmeye giden yolun oldukça uzun olduğu aşamadır. Birinci aşamada; fason üretim, gıda işleme, elektronik parçaların montajı gibi basit üretimler yabancıların rehberliğinde yapılmaktadır. Hemen hemen tüm girdiler yurt dışından ithal edilmekte ve üretim süreçleri yabancılar tarafından

gerçekleştirilmektedir. İkinci Aşamada, fason üretim ve makine montajı önemli boyutlara ulaşmakta, yerli endüstriler gelişmeye başlar. Zaman içerisinde, karmaşık olanlar dışındaki çoğu parça ve bileşen, yabancı doğrudan sermaye veya yerel üreticiler tarafından üretilmektedir. Ancak, üretim hala yabancı teknolojiye ve yabancıların yönetimine büyük ölçüde bağımlıdır. Üçüncü aşamada teknoloji ve yönetim yetenekleri gelişir, dışa bağımlılık önemli ölçüde azalır. Ülke, yüksek kaliteli mamul ürünlerin ihracatçısı haline gelir ve yurtdışında üretim yapmak için güçlü bir şekilde yatırım yapar. Dördüncü aşamada, inovasyon yoluyla yeni ürünler üretme ve küresel endüstriyel pazarlara liderlik etme yeteneği elde edilir. Bu aşamalara gelmek çoğu gelişmekte olan ülke için son derece zordur. Çok sayıda düşük gelirli ülke, çok az doğrudan yabancı sermaye almaktadır. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği 4 (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland), ülkelerinden hiçbiri ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçememiştir. Bu noktada görünmeyen bir "cam tavan" 3. Aşamaya geçmeyi engellemektedir. Orta gelirli ülkelerin üçüncü aşamaya geçiş sağlayamaması orta gelir tuzağının varlığına işaretler (Ohno, 2009). Şekil 1'de ASEAN ülkelerinin gelişim aşamaları ve orta gelir tuzağı gösterilmektedir.

Şekil: 1
Endüstrileşmeyi Yakalayabilme İçin Beş Aşama

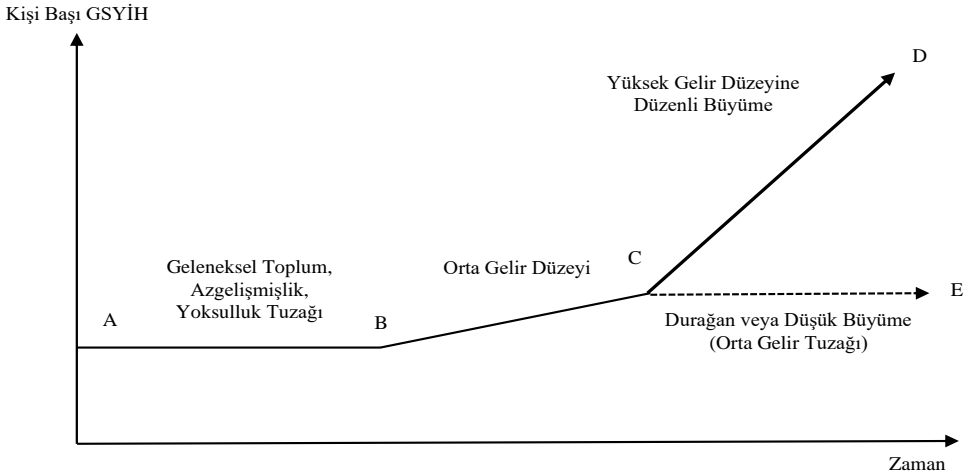

Kaynak: Ohno, 2009.

Tho (2013), ekonomik gelişme sürecini üç temel aşamaya dayandırarak, orta gelir tuzağını tanımlamaya çalışmıştır. Şekil 2'de, bir ekonominin üç ana kalkınma aşaması görülmektedir. Şekildeki A-B arası az gelişmiş ülkelerin bulunduğu, yoksulluk tuzağında bulunan aşamadır. B-C arasında ise yoksulluk tuzağından çıkılıp orta gelir düzeyine ulaşıldığı aşamadır. C-D ise orta gelir düzeyinden, düzenli büyüme oranlarıyla gelişmiş ülke

düzeyine çıktığı aşamadır. C orta gelirli noktadan sonra yeterli büyüme oranı yakalanamazsa, kişi başına gelir E noktasına doğru yatay bir seyir izlerse ülke orta gelir tuzağında demektir. Tho, çalışmasında çarpıcı bir hesaplama yapmıştır. "Kişi başına düşen yıllık gelir 500 \$ ile başlayan bir ülke için, kişi başına düşen gelirin yıllık ortalama büyüme oranı %7 ise gelir düzeyi 10 yılda iki katına çıkar. Gelirlerin üst-orta gelir seviyesine (yaklaşık 8.000 \$'a) ulaşmak için dört kez iki katına çıkması yani 40 yıl gerekir." (Tho, 2013). Bunu başarmanın çok zor olduğu ve günümüzde birçok ülkenin bunu başaramaması orta gelir tuzağı olarak adlandırılmaktadır.

Şekil: 2
Ekonomik Kalkınma Aşamaları

Kaynak: Tho, 2013.

Az gelişmişlikte orta gelire geçişte (B'den C'ye) üretim ve istihdam içerisinde imalat ve hizmet sektörlerinin artan paylarıyla tarımdan endüstriye dönüşüm yaşanır. Bu dönüşümde ekonomiler, faktör piyasalarında, teknolojik seviyelerinde ve karşılaştırmalı üstünlüklerde önemli yapısal değişimler yaşar. Ekonomi C'ye ulaştığında (orta gelir aşaması) bu değişimler, ülkenin yüksek gelir seviyesine geçişte (D'ye doğru geçiş), üstesinden gelinebilir zorluklar meydana getirir.

Bu zorlukların başında özellikle işgücü piyasasında işgücü fazlasından emek kıtlığına kaymasıyla birlikte reel ücretler yükselmesi bir "dönüm noktası" oluşturur ki Şekil 2'de C noktasını ifade eder. Bu noktadan sonra, ücretlerdeki reel artışa ayak uydurmak için emeğin daha verimli olması gerekir. Endüstrinin ihtiyacı olan emeğin yüksek verime dönüşümünü sağlamak için emeğin kalitesinin yükseltilmesi gerekir. Bu nedenle, hükümetlerin çabaları, yüksek gelir düzeyine geçiş için nitelikli bir işgücü sağlama yönünde olması gerekir.

İkinci olarak B'den C'ye geçiş emek ve sermayenin yoğun kullanımıyla gerçekleşmektedir. Bu aşamada emek bol, sermaye nispeten kıtır. Ancak altyapıya ve endüstriyel üretime yapılan ilk yatırımlarda sermayeye duyulan ihtiyaç giderek genişlerken, teknolojik gelişme olmamaktadır. Bununla birlikte, yüksek gelir seviyesine doğru sürdürülebilir büyüme için, ülkeye giderek daha fazla teknolojik ve yönetsel kaynaklarla donatılmalı ve sermaye verimli bir şekilde kullanılmalıdır. Başka bir deyişle, ekonominin büyümesi giderek artan bir şekilde toplam faktör verimliliğine (TFP) yönltilmesi gerekir. Bu nedenle, girdi odaklı büyümeden, TFP bazlı büyümeye dönüşüm noktası yaklaşık olarak C noktasını ifade edebilir.

Üçüncü zorluk, reel ücretler artıkça, orta gelir düzeyindeki ekonomiler emek-yoğun endüstrilerde elde ettikleri karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybederler. Bu nedenle, orta gelirli ülkelerin büyümesi, yüksek düzeyde teknik bilgi/beceri gerektiren yoğun endüstrilere ve fiziki/beşerî sermayenin artırılmasına dayanmalıdır. Orta gelirli ekonomiler, emek-yoğun endüstrilere sahip düşük gelirli rakip ülkeler ile yenilikçi ve görece hızlı teknolojik değişim gerçekleştiren yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışmış durumdadır. Bu durum, ülkenin karşılaştırmalı üstünlük yapısının zaman içinde değişmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu tür dinamik karşılaştırmalı avantajlar, yalnızca faktör donanımında, özellikle de beşerî sermayedeki değişiklikler ile teknolojik ve yönetsel kaynakların mevcudiyetiyle sağlanabilir. Açık ekonomide, özellikle küreselleşme ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları çağında, uluslararası rekabet gücünün iyileştirilmesi, sürdürülebilir büyüme için esastır. Bu dönüşüm noktası, ülkelerin uygulayacağı, ekonomik, teknolojik, yönetsel ve inovasyona yönelik politikaların sonucunda yaşanacaktır. Yukarıda da sözü edildiği gibi, bu tür politikaların uygulanmaması, uygulamadaki başarısızlıklar sonucu ülkeler orta gelir tuzağından çıkamamaktadırlar. Neticede, Şekil 2'de gösterilen C noktasından D seviyesine evrimde güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Chen ve Dai (2014), orta gelir tuzağının sebeplerini açıklayan politik iktisat, kamusal tercihler teorisi açısından yeni bir yaklaşım getirmişlerdir. İlk olarak, ekonomik kurumlar üzerine uzun bir literatür ekonomik kalkınma için sınırlandırılmış hükümet ve regüle edilmemiş kredi piyasasının avantajlarını vurgulamıştır. Çalışmalarında, siyasi aktörlerin çarpık politikalar üreterek ekonominin daha iyi ekonomik performans göstermesini engelleyeceğini iddia etmektedirler. İkincisi, orta gelir tuzağına ilişkin mevcut görüşler/teoriler, benzer teknolojik ve demografik geçmişe sahip ülkelerin orta gelir tuzağından kaçmak için neden farklı sonuçlar elde ettiklerini açıklayamadığını belirtmişlerdir. Bu farklılığın nedenini hükümet müdahalesinin piyasalarda bozucu etkiler yaratıp büyümenin önüne geçtiğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla hükümetlerin siyasi destek kazanmak için ve özel çıkar gruplarının istediği politikalar uygulamasını önleyici bir monitör sistemine ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak devlet müdahalesinin, finans piyasalarındaki regülasyonun, yolsuzluğun azaltıldığı bir ekonomide orta gelir tuzağından çıkılacağı belirtilmektedir.

2.2. Orta Gelir Tuzağının Tespit Edilmesine Yönelik Yöntemler

2000’li yıllarda ortaya çıkan “*orta gelir tuzağı*” kavramı, iktisat literatüründe nispeten yeni bir olgudur ve bu kavramın tanımlanması noktasında literatürde herhangi bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak, bu kavramın, en genel manada, orta gelirli ekonomilerde kişi başına düşen gelirin belirli bir düzeyi aşmaması veya aşmakta güçlük çekmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, ilgili literatürde orta gelir tuzağının varlığının tespitine yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yönde ortaya atılan iki ana yaklaşımdan ilki orta gelir tuzağını kişi başına gelir düzeylerinde zayıf veya durgun sayılabilecek büyüme performansı ile ilişkilendirmektedir (Felipe et al., 2012; Eichengreen et al., 2013). İkinci yaklaşım ise orta gelir tuzağını temelde kişi başına gelir düzeylerini gelişmiş ekonomilerdeki verilerle kıyaslama ve düşük gelirli ülkelerin kişi başına gelir düzeyi bakımından gelişmiş ülkelere göreli olarak yakınsama durumlarını analiz ederek açıklamaktadır (Woo, 2012; Robertson & Ye, 2013).

Eichengreen vd. (2013) orta gelir tuzağını en genel tabirle yüksek kişi başı gelir seviyelerine ulaşılması için yeterince yüksek büyüme oranlarının sürekliliğinin olmaması durumu ile, diğer bir ifadeyle, “*büyüme yavaşlaması*” olgusu ile açıklamaktadır. Çalışmaya göre “*büyüme yavaşlaması*” durumu üç koşulun bir arada bulunmasına bağlı kılınmıştır. Bu koşullar; (i) yedi yıllık ortalama kişi başına düşen gelir artış oranının (2005 sabit fiyatlarla ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış) minimum %3,5 olması, (ii) kişi başına düşen gelir artış hızında ardışık dönemler itibarıyla en az %2 azalma olması ve (iii) bu azalmanın kişi başına düşen GSYİH’nin en az 10.000 USD olduğu görece olgun ekonomilerde gerçekleşmesi şeklindedir. Yazarlar büyüme yavaşlamasının GSYİH’nin 10.000-11.000 USD ve 15.000-16.000 USD olmak üzere iki ayrı seviyede farklı biçimlerde gözlemlendiğini de belirtmişlerdir.

Felipe vd. (2012) orta gelir tuzağını ‘*alt orta gelir tuzağı*’ ve ‘*üst orta gelir tuzağı*’ olarak ikiye ayırmaktadır. Çalışmada, satın alma gücü paritesine göre belirlenen kişi başına gelir kategorileri ise şu şekildedir: (i) 2.000 USD altındakiler düşük gelir, (ii) 2.000 USD ile 7.250 USD arasında olanlar düşük-orta gelir, (iii) 7.250 USD ile 11.750 USD arasında olanlar üst-orta gelir ve (iv) 11.750 USD üzerindeki ise yüksek gelir grubudur. Çalışmaya göre, bir ülkenin orta gelir tuzağında olması için 28 yıldan fazla bir süre alt orta gelir kategorisinde ve 14 yıldan fazla sürede de üst orta gelir kategorisinde bulunması gerekmektedir.

Woo (2012) orta gelir tuzağını açıklamak için ‘*yakalama endeksi yaklaşımı*’nı (Catch-Up Index-CUI) geliştirmiştir. Yazara göre bu yaklaşım, genel itibarıyla, ülkelerin ekonomik ve teknolojik olarak lider bir ülkeyi yakalaması olarak tanımlanabilir (genellikle ABD veya Japonya). Bu yaklaşıma göre bir ülkede yakalama endeksi %55’ten büyük ise yüksek gelirli, %55-%20 arasında ise orta gelirli, %20’den küçükse ülke düşük gelirli bir ülkedir.

Robertson ve Ye (2013) ise orta gelir tuzağının varlığını sınamak için ampirik bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemde orta gelir grubundaki ülkelerin kişi başına gelir artış oranı (2005 sabit fiyatlarla ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış) için ADF birim kök testinin kullanılması öngörülür. Bu yöntemde göre eğer orta gelir grubunda bulunan bir ülkenin kişi başına düşen gelir düzeyi uzun dönemde ABD'nin kişi başına düşen gelirine yakınsama sergilemiyorsa bu ülkede orta gelir tuzağının mevcudiyetinden söz edilebilir. Robertson ve Ye (2013) kişi başına düşen GSYİH'si ABD'ninkinin %8'i ile %36'sı düzeyinde bulunan ve kişi başı gelir düzeylerinin gelişmiş ekonomilere yakınsaması bakımından yetersiz kalan ülkelerin orta gelir tuzağında olabileceğini belirtmektedir. Bu yöntemde, incelenen örnek ülkenin GSYİH'sinin doğal logaritmasından ABD'nin GSYİH'sinin doğal logaritmasının çıkarılması suretiyle elde edilen '*fark serisi*'ne birim kök testlerinin uygulanmasıyla durağanlık analizi gerçekleştirilir. Bu analiz neticesinde ilgili serinin (fark serisinin) durağan olduğunun tespit edilmesi durumunda incelenen ülkenin orta gelir tuzağında olduğu sonucuna ulaşılır. Ayrıca, bu yöntemle, incelenen örnek ülkenin gelişmiş ülkelerle mukayese edilmesi suretiyle de kişi başı gelir bakımından bu ülkeleri yakalama eğiliminde olup olmadığı da tespit edilebilmektedir. Bu çalışmada incelenen ülkelerin orta gelir tuzağında bulunma durumlarının sınanması amacıyla bu yöntem benimsenmiştir.

3. Amaç, Kapsam ve Yöntem

Çalışma dahilinde üç farklı ampirik yöntemden yararlanılmıştır. Bu çerçevede, öncelikle, çalışma kapsamında incelenen ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadıkları hususunun tespiti için Robertson-Ye (2012) yöntemine başvurulmuştur. Bu amaçla, ikinci nesil yapısal kırılmalı birim kök testlerinden olan '*düzeyde iki kırılmaya izin veren Narayan & Popp (ADF Testi) (Model A) yapısal kırılmalı birim kök testi*' uygulanmıştır. İkinci aşamada ise incelenen ülkelerde vergi gelirlerinin kompozisyonu (dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı) ile gelir düzeyi (kişi başı GSYİH) arasındaki nedensellik ilişkisi sınanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ise bahsi geçen serilere "*Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi*" uygulanmıştır. Son olarak, çalışma kapsamında analiz edilen ülkelerde orta gelir tuzağından kurtulma durumunun, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı üzerindeki olası etkileri "*statik panel veri analizi*" yöntemi yardımıyla araştırılmıştır. Analizde incelenen ülke grubu olarak genel çerçevede yükselen piyasa ekonomileri ve özelde ise Yükselen G20 ülkeleri örnek alınmıştır. Verilerin mevcudiyeti dahilinde incelenen örnek ülkeler; Arjantin, Brezilya, Meksika, Güney Afrika ve Türkiye'dir.

3.1. Orta Gelir Tuzağının Robertson & Ye Yöntemiyle Analizi

Bir ülkenin orta gelir tuzağında olup olmadığının test edilmesine yönelik yaklaşımlardan biri de Robertson ve Ye (2013) tarafından geliştirilmiş olan '*Robertson & Ye Yaklaşımı*'dir. Bu yaklaşımın temelinde, düşük gelirli ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki kişi başı GSYİH rakamlarına yakınsayıp yakınsamama durumunun incelenmesi bulunur.

Bu yöntem referans ülke olarak ABD'yi belirlemiştir. Nitekim bu yaklaşımda, incelenen ülkenin ya da ülkelerin kişi başı GSYİH verisinin doğal logaritmasından ABD'nin GSYİH'sinin doğal logaritması çıkarılır ve böylece elde edilen seriyeye (fark serisine) durağanlık analizi (birim kök testleri) uygulanır. Uygulanan testlerin sonucunda fark serisinin durağan olduğu bulgulanmış ise incelenen ülkenin orta gelir tuzağında olduğu; aksi durumda ise analize konu ülkenin orta gelir tuzağında olmadığı sonucu elde edilir.

Bu çalışmada, incelenen ülkelerin orta gelir tuzağında olup olmadığının ampirik olarak sınanmasında Robertson & Ye (2013) yöntemi esas alınmıştır. İncelenen ülkelerin hangilerinin orta gelir tuzağında olduğu ve hangilerinin tuzaktan kurtulmuş bulunduğu hususunun tespitine yönelik ikinci nesil yapısal kırılmalı birim kök testi olan düzeyde iki kırılmaya izin veren Narayan & Popp (ADF Testi) (Model A) yapısal kırılmalı birim kök testinden faydalanılmıştır.

Veri

Analizde, çalışma kapsamına dahil edilen ülkelerin kişi başına GSYİH verisi (sabit-2015/USD) kullanılmıştır. Veriler yıllık bazda olup 1960-2021 yılları arası döneme aittir ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir (Dünya Bankası, 2023b). Kullanılan yöntem uyarınca önce incelenen ülkelerin kişi başı GSYİH'sinin doğal logaritması alınmış ve referans ülke ABD'nin logaritmik kişi başına GSYİH verisi bu ülkelerin logaritmik verilerinden çıkarılarak fark serileri elde edilmiştir. Son olarak ise logaritmik fark serilerine düzeyde iki kırılmaya izin veren Narayan & Popp (ADF Testi) (Model A) yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır.

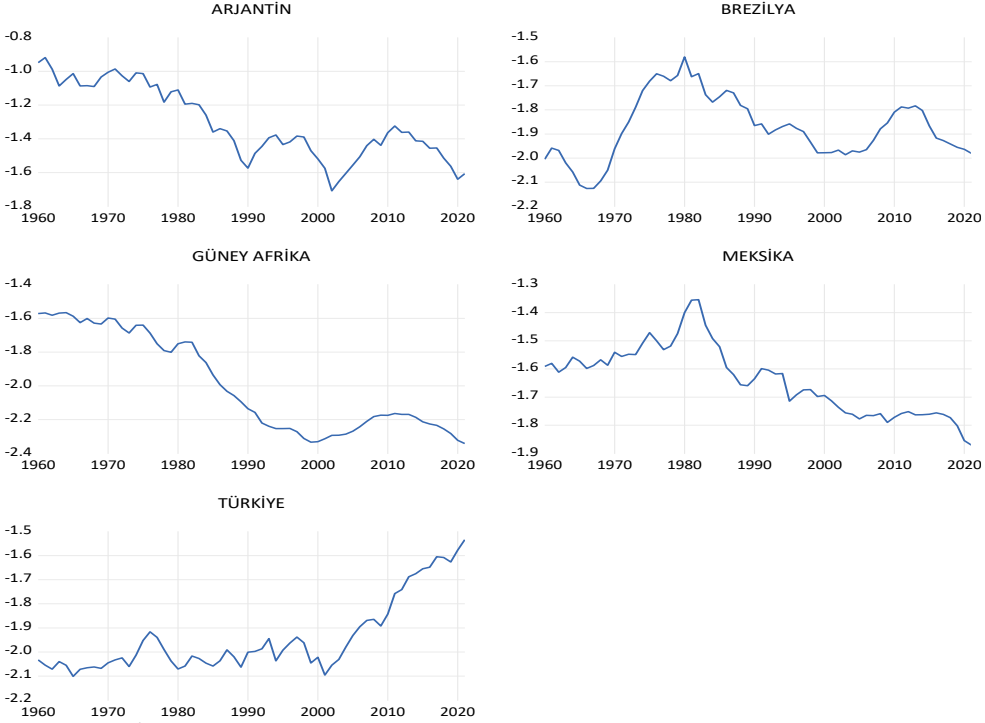
Bu çerçevede, Tablo 2'de Narayan & Popp (ADF Testi) yapısal kırılmalı birim kök testinde kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistik değerleri yansıtılmıştır. Tanımlayıcı istatistik değerlerinin verilere ilişkin ön fikir sağlama fonksiyonunu haizdir.

Tablo: 2
Betimletici İstatistikler (Narayan & Popp (ADF) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi)

	Arjantin	Brezilya	Meksika	Güney Afrika	Türkiye	ABD
Ortalama	10355,27	6146,803	7547,897	5169,119	6004,498	39806,71
Medyan	9946,598	6407,569	7864,122	5129,213	5286,042	39158,85
Maksimum	14200,27	9216,143	10120,36	6263,104	13341,60	61855,52
Minimum	6986,565	2578,432	3897,084	3974,034	2468,316	19135,27
Std. Sapma	1917,590	1942,351	1759,686	650,5111	2886,084	12848,52
Çarpıklık	0,495713	-0,367450	-0,554729	0,220421	0,873442	0,055127
Basıklık	2,309096	2,246881	2,232834	2,059361	2,746435	1,665604
Jarque-Bera	3,772372	2,860442	4,700218	2,787786	8,049402	4,631316
Olasılık	0,151649	0,239256	0,095359	0,248108	0,017869	0,098701
Gözlem	62	62	62	62	62	62

Aşağıda ise Narayan & Popp (ADF Testi) yapısal kırılmalı birim kök testinde kullanılan serilere (logaritmik fark serilerine) ilişkin grafikler yer almaktadır:

Grafik: 3
Logaritmik Fark Serileri

Yukarıdaki serilere ilişkin grafikler incelendiğinde yalnızca Türkiye'nin kişi başı GSYİH bazında referans ülke olan ABD'ye yakınsadığını, diğerlerinde ise ABD ile aralarındaki gelir düzeyi farkının açıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum incelenen ülkelerden yalnızca Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulmuş olabileceği yönünde ön fikir sağlamaktadır. Bunun ampirik olarak test edilmesi amacıyla logaritmik fark serilerine uygulanan yapısal kırılmalı birim kök test bulguları ise Tablo 3'te yansıtılmaktadır:

Tablo: 3
Narayan & Popp (ADF Testi) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Narayan & Popp (ADF Testi) Model A: Düzeyde İki Kırılma					
Ülke	İstatistik	Kırılma Yılı	λ	Gecikme	Karar
Arjantin	-4,406	1983/2004	0,371/0,726	0,000	Durağan
Brezilya	-5,294	1968/2005	0,145/0,742	1,000	Durağan
Meksika	-4,792	1972/1984	0,210/0,403	1,000	Durağan
Güney Afrika	-5,120	1981/2003	0,355/0,710	1,000	Durağan
Türkiye	-3,938	2003/2009	0,710/0,806	0,000	Durağan Değil

Logaritmik fark serilerine ikinci nesil yapısal kırılmalı birim kök testlerinden olan ve düzeyde iki kırılmaya izin veren Narayan & Popp (ADF) yapısal kırılmalı birim kök testi (Model A) uygulanmıştır. Tablo 3'te yansıtılan bulgular incelendiğinde logaritmik fark serilerinden yalnızca Türkiye'nin istatistiki olarak %5 anlamlılık seviyesinde durağan olmadığı tespit edilmiştir. Diğer ülkelere ilişkin logaritmik fark serilerinin ise durağan olduğu anlaşılmaktadır. Bu ise orta gelir tuzağının mevcudiyetinin sınanmasında benimsenen Robertson & Ye yaklaşımı uyarınca, incelenen ülkelerden Türkiye haricindekilerin orta gelir tuzağından kurtulamamış olduğunu yansıtır niteliktedir. Türkiye'nin 2003 yılında orta gelir tuzağından kurtulacak şekilde kırılma göstermesinin (orta gelir tuzağından kurtulmasının) belki en geçerli nedeni 2001 ekonomik krizinden sonra IMF ile birlikte uygulanan ekonomi programı olabilir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak adlandırılan tedbirler arasında, para ve sermaye piyasalarının kurala bağlanması, merkez bankasının bağımsızlığıyla ilgili kararlar, mali disiplin ve mali şeffaflıkla ilgili kararlar sonucunda yüksek büyüme oranlarının yakalanması sağlanmıştır. Bu çerçevede, Narayan & Popp (ADF) yapısal kırılmalı birim kök testi (Model A) neticesinde Türkiye'ye ait logaritmik fark serisinde 2003 yılında tespit edilen yapısal kırılma çalışmamız dahilindeki statik panel analizine esas ekonometrik modele orta gelir tuzağından çıkışı temsilen kukla değişken olarak eklenecektir. Nitekim Grafik 3'te yer alan Türkiye'nin logaritmik fark serisi görseli incelendiğinde, serinin söz konusu kırılma tarihinden itibaren artan trend göstermeye başladığı, diğer bir ifadeyle, bahsi geçen kırılma tarihinden itibaren Türkiye'nin kişi başı GSYİH rakamlarının ABD'ninkine yakınsama sergilediği anlaşılmaktadır.

3.2. Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu ile GSYİH Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Çalışmamızın bu kısmında vergi gelirlerinin kompozisyonu (dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payı) ile kişi başı GSYİH arasındaki muhtemel nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Vergi hasılatını etkileyen çok sayıda faktör vardır. Ekonomik, politik, sosyolojik, psikolojik, tarihsel, kültürel birçok faktör vardır. Bu faktörlerin vergi hasılatını ne yönde etkilediğine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Ekonomik faktörler arasında fiyatlar genel düzeyi, ekonomik büyüme, gelir dağılımı, toplam üretimin sektörel yapısı, ülkenin uluslararası ticarete açıklık derecesi, toplam iç/dış borç düzeyi, kayıt dışı ekonomi ve vergi oranları sayılabilir. Makroekonomik faktörler arasında en önemli olanları elbette gelir ve tüketim ile gelir dağılımıdır. G20 ülkelerinin gelir dağılımıyla ilgili istatistiki verilerinde eksiklik olduğu için araştırmaya dahil edilmemiştir.

Büyüme/GSYİH ve vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu ilişki iki yönlü olarak araştırılmıştır. Bir başka deyişle, vergilerin büyümeyi ne yönde etkilediği ile büyümenin vergi hasılatlarını nasıl etkilediği araştırma konusu yapılmıştır (Terzi & Yurtkuran, 2016). Bu çalışmalardan bazıları vergi gelirleri ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit etmiştir (Ray et al., 2012). Vergilerin kompozisyonu ile GSYİH arasındaki ilişkinin incelendiği bazı çalışmalardan bazılarında (Abdiyeva & Baygonuşova, 2016; Açıkgoz, 2008; Helhel & Demir; 2012)

dolaysız vergilerden GSYİH'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilirken; çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu çalışmalar da mevcuttur (Durkaya & Ceylan, 2006).

Vergilerin ekonomik büyüme/GSYİH'yi negatif yönde etkilemesi genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin artışı, ekonomik büyüme artırarak vergi tabanı genişleyecektir (Sen Gupta, 2007; Sağdıç, 2019). Bu açıdan fiziki ve beşerî sermayenin artması, teknolojik yenilikler, yatırımların artışı, tüketim düzeylerinin artması, firma gelirlerinin artması gibi birçok faktör dolaysız vergi gelirlerini arttıracaktır (Sağdıç & Aydın, 2021). Bu yaklaşımın bir sonucu olarak vergi indirimlerinin büyüme/GSYİH'yi artırıcı etki yapacağı önerilir. Büyüme/GSYİH'nin vergi gelirleri üzerine etki yönüne bakıldığında ise genellikle pozitif yönde bir ilişki beklenir. Bir başka deyişle gelir düzeyi arttıkça vergi hasılatının da artması beklenir¹. Bu noktada, vergi hasılatının ekonomik büyüme ve tüketim düzeyi ile ilişkisi, orta gelir tuzağından çıkıldığı zaman vergi hasılatının bileşimini nasıl etkilediğinin belirlenmesi açısından önem kazanmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızda, ekonomik büyümenin vergi hasılatının bileşimi üzerindeki olası etkilerini tartışmanın yararlı olacağını düşündük.

Vergi gelirlerini dolaylı ve dolaysız olarak iki ana gruba ayırmak, büyümenin vergi gelirlerinin kompozisyonunu nasıl etkilediğini açıklamak için faydalı olacaktır (Turhan, 1987). Öncelikle, dolaysız vergilerin bireysel ve kurumsal gelir üzerinden alındığı düşünüldüğünde, ekonomik büyümenin tüm diğer değişkenler sabit iken, dolaysız vergi gelirlerinde artış sağlayacağı söylenebilir. Ancak, bir vergi hasılatı artışı var mı? veya artışın miktarı ne kadar olacak? sorularının yanıtları, dolaysız vergilerin gelir esnekliğiyle ilişkilidir. Gelir esnekliği pozitif ve aynı zamanda görece yüksek ise orta gelir tuzağından çıkıldığında vergi hasılatı da o kadar çok artacaktır.

İkinci ilişki olarak, orta gelir tuzağından çıkıldığında gelir dağılımının nasıl etkilendiği de önemlidir. Eğer gelir dağılımı yüksek gelirli lehine daha da bozulmuş ise özellikle artan oranlı dolaysız vergilerin (genellikle bireysel gelir vergileri) yüksek gelirli dolaysız vergi hasılatını oransal olarak artıracığı söylenebilir. Gelir dağılımının daha adil hale gelmesi halinde ise artan oranlılığın etkisi çok fazla olmayacaktır.

Dolaylı vergiler açısından da benzer bir ilişki kurulabilir. Orta gelir tuzağından çıkıldığında, ekonomik büyümenin ilk bakışta dolaylı vergi hasılatını olumlu etkilemesi beklenir. Ancak, orta gelir tuzağından çıkıldığında dolaylı vergi hasılatının nasıl etkilendiğinin belirlenmesinde tüketim düzeyindeki değişim özellikle önemlidir. Tüketim düzeyi ise temelde kullanılabilir gelir düzeyi ve marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Ekonomik büyümedeki artış, tüm diğer değişkenler sabit iken, kullanılabilir geliri artırabilir. Ancak kullanılabilir gelirdeki bu artışın tüketim düzeyindeki etkisi marjinal tüketim eğilimi düzeyine bağlıdır. Marjinal tüketim eğilimi yüksek veya orta gelir tuzağından çıkıldığında

¹ Ancak bu pozitif ilişki her zaman ve her ülkede gerçekleşmeyebilir.

yükselmiş ise dolaylı vergi gelirlerinin artması beklenir. Tersini durumda ise dolaylı vergi gelirlerinin azalışı sergilemesi beklenebilir.

Dolaylı vergi hasılatları, üzerinden alındığı tüketim mallarının fiyat esnekliğine de bağlıdır. Eğer fiyat esnekliği düşük mal/hizmetlerden yoğun bir şekilde dolaylı vergi alınmıyorsa vergi hasılatı tüketim arttıkça daha da artacaktır. Ancak fiyat esnekliği yüksek mal/hizmetlerden alınmıyorsa toplam vergi hasılatı olumsuz etkilenecektir.

Veri

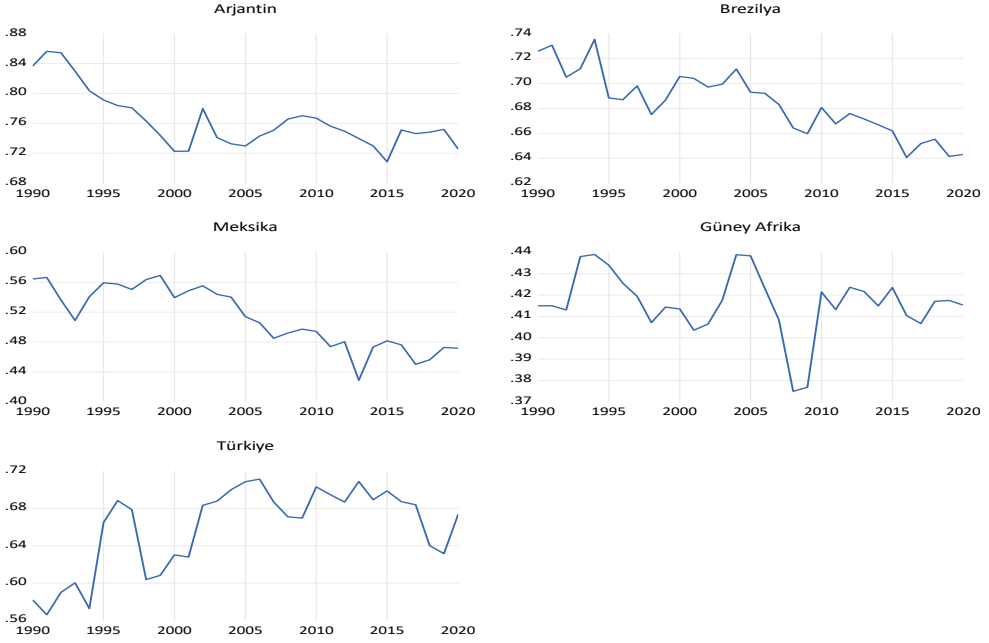
Bu kısımda çalışma dahilinde incelenen ülkelerde vergi gelirlerinin kompozisyonu ile kişi başı GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir. Analizde vergi gelirlerinin kompozisyonunu temsilen dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı verisi (DV/TV) yıllık olarak alınmıştır. Analizde kullanılan diğer veri ise incelenen ülkelerde kişi başı GSYİH'daki yıllık büyüme oranıdır. Veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir (Dünya Bankası, 2023b). Tablo 4'te Dumitrescu & Hurlin panel nedensellik testinde kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler yansıtılmıştır.

Tablo: 4
Betimleyici İstatistikler (Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi)

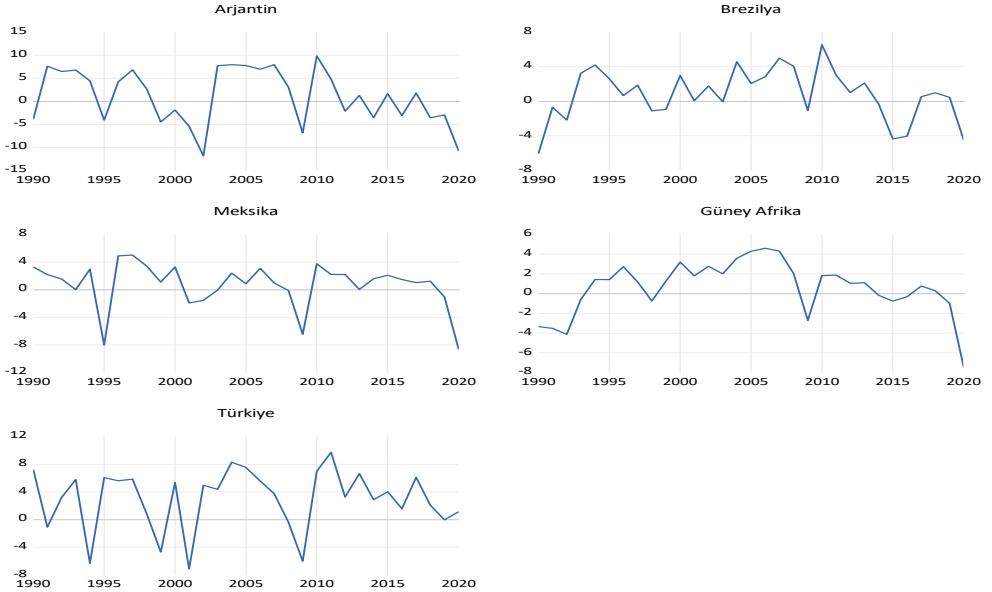
İSTATİSTİK	DV/TV	GSYİH (%)
Ortalama	0.607216	1,253180
Medyan	0.652528	1,580821
Maksimum	0.856304	9,844296
Minimum	0.374946	-11,84595
Std. Sapma	0.130225	4,090714
Çarpıklık	-0,259615	-0,562876
Basıklık	1,756584	3,386590
Jarque-Bera	11,72628	9,149979
Olasılık	0,002842	0,010306
Gözlem	155	155

Diğer yandan aşağıda ise panel nedensellik analizinde kullanılan serilere ilişkin görseller yer almaktadır:

Grafik: 4
Dolaylı Vergiler/Toplam Vergi Gelirleri

Grafik: 5
Kişi Başı GSYİH (Yıllık Büyüme Oranı)

Analizde yararlanılan serilere ilişkin olası bir birimler arası korelasyon ilişkisinin mevcudiyetinin sınanması amacıyla Pesaran CD testine (2004) başvurulmuştur. Pesaran CD Testinin (2004) hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₀: Birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) yoktur.

H₁: Birimler arası korelasyon (yatay kesit bağımlılığı) vardır.

Bu doğrultuda, Tablo 5'te yatay kesit bağımlılığı testinin (Pesaran CD Testi- 2004) bulguları yansıtılmıştır:

Tablo: 5
Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Pesaran CD Testi) Bulguları

Pesaran CD Testi		
Değişken	t İstatistiği	Olasılık Değeri
DV/TV	1,147	0,251
GSYİH	6,814	0,000

Yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda birimler arası korelasyonun tespit edilmesi durumunda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testlerinin kullanılması gerekir. Aksi durumda ise birimler arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birim kök testlerinin kullanılması gereklidir. DV/TV serisine (vergi gelirlerinin kompozisyonu serisine) ilişkin yatay kesit bağımlılığı test sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilemez, diğer

bir ifadeyle, DV/TV değişkeninde yatay kesit bağımlılığı mevcut değildir. Bu sebeple, DV/TV değişkeninin durağanlık sınamalarında birimler arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birim kök testlerinin kullanılması gerekir. GSYİH serisinin yatay kesit bağımlılığı test sonucuna göre ise H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla, GSYİH değişkeninde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testlerinin kullanılması gereklidir.

Değişkenlerin durağanlık durumlarının sınanması amacıyla serilere birim kök testleri uygulanmıştır. Nitekim serilerin analiz edilmeleri için durağan olmaları gerekmektedir.

Birim kök testlerinin hipotezleri aşağıdaki şekildedir:

H_0 : Birim kök vardır (Seri durağan değildir).

H_1 : Birim kök yoktur (Seri durağandır).

Tablo 6'da değişkenlere uygulanan birim kök test sonuçları yer almaktadır:

Tablo: 6
Birim Kök Testi Bulguları- Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi

DV/TV		GSYİH	
IM, Pesaran & Shin		Pesaran CIPS	
Sabitli Model	Sabitli ve Trendli Model	Sabitli Model CIPS t ist.: -3.356	Sabitli ve Trendli Model CIPS t ist.: -3.152
-2,103 (0,017)	-2,179 (0,014)	%1 %5 %10 -2,57 -2,33 -2,21	%1 %5 %10 -3,10 -2,86 -2,73

Not: Parantez içi değerler olasılık değerlerini gösterir.

GSYİH serisine ilişkin CIPS t istatistiği değerleri kritik değerlerden (%1, %5 ve %10 istatistiki anlamlılık düzeylerinde) küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Tablo 7'de DV/TV serisi için parantez içi değerler olasılık değerleridir. Parantez içindeki olasılık değerleri %1'den küçük olduğu için (sabitli model ile sabitli ve trendli model için) H_0 hipotezi %1 anlam düzeyinde reddedilir. Bu çerçevede, değişkenlere ilişkin birim kök test sonuçları incelendiğinde hem DV/TV hem de GSYİH değişkeni için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla her iki serinin de durağan olduğunu ifade eden H_1 hipotezi reddedilemez. Sonuç olarak, nedensellik analizinde DV/TV ve GSYİH değişkenleri analizde düzey durumlarıyla kullanılacaktır.

Tanı testlerini takiben DV/TV ve GSYİH serilerine Dumitrescu & Hurlin panel nedensellik analizi uygulanmıştır. Dumitrescu & Hurlin panel nedensellik testi hipotezleri aşağıdaki şekildedir:

H_0 : Nedensellik yoktur.

H_1 : Nedensellik vardır.

Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi sonuçları Tablo 7'de yansıtılmaktadır:

Tablo: 7
Dumitrescu & Hurlin Panel Nedensellik Testi Bulguları

Hipotez	W istatistiği	Z istatistiği	Olasılık Değeri
GSYİH DV/TV'nin nedeni değildir.	5,678	3,271	0,001
DV/TV GSYİH'nin nedeni değildir.	5,016	2,651	0,008

Dumitrescu & Hurlin panel nedensellik testi bulguları incelendiğinde; DV/TV ile GSYİH arasında karşılıklı (çift yönlü) nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi kabul edilmiştir). Başka bir ifadeyle; GSYİH değişkeni DV/TV değişkeninin nedenidir, GSYİH değişkenindeki değişiklikler DV/TV üzerinde istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlı değişikliğe neden olmaktadır.

Benzer şekilde, DV/TV değişkeni GSYİH'nin nedenidir. DV/TV'deki değişiklikler GSYİH değişkeni üzerinde istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir değişikliğe neden olmaktadır.

Panel nedensellik test bulguları kişi başı GSYİH'deki büyüme ile dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu yönündedir. Bu ise her iki değişkenin de karşılıklı olarak birbirinden etkilendiğini açıklamaktadır.

Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinden sonra "*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*" çerçevesinde IMF ile yapılan istikrar programında özellikle mali yapının düzenlenmesi amacını güden uzun vadeli vergi ve harcama politikalarına da odaklanılmıştır. Bu çerçevede, vergi sisteminin basitleştirilmesi ve dolaysız vergilerde gerçekleştirilecek değişiklikler üzerinde durulmuştur (Ay & Haydanlı, 2018: 67). Bu uygulamalar neticesinde, 2006-2007 yıllarından sonra Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payının azalış trendi sergilemeye başladığı söylenebilir. Nitekim Grafik 5'te yer alan Türkiye'ye ait görsel incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı genellikle gelişmiş ekonomilere göre daha yüksektir. Örneğin, Türkiye'de bu oran 1990'lardan günümüze %60-70 seviyelerinde seyretmektedir. Söz konusu oranın görece yüksek olması kısmen dolaysız vergiye karşı direncin de yüksek olması durumuyla açıklanabilir. Bu çerçevede, direncin azaltılması, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde, merkezi ve yerel yönetimlerce gerçekleştirilen yatırımların halka anlatılarak vergiye uyumun artmasıyla sağlanabilir (Oluklulu & Çakır, 2018: 34).

3.3. Orta Gelir Tuzağı ve Vergi Gelirlerinin Kompozisyonu Arasındaki İlişki

Çalışmanın bu kısmında ise analize konu ülkelerin orta gelir tuzağından kurtulmasının söz konusu ülkelerin vergi gelirlerinin kompozisyonu üzerindeki olası etkileri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, statik panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Analize temel teşkil eden ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$DV/TV = \alpha + \beta_1 GSYİH + \beta_2 DYY + \beta_3 TASARRUF + \beta_4 İŞSİZLİK + \beta_5 OGT + \epsilon_t$$

Yukarıda yer alan ekonometrik modelde bağımlı değişken olan DV/TV dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını (vergi gelirlerinin kompozisyonunu) yansıtırken, açıklayıcı değişkenler olan GSYİH kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla artış oranını, DYY yıllık doğrudan yabancı yatırımları, TASARRUF toplam tasarrufları, İŞSİZLİK yıllık işsizlik oranını ve OGT ise 1990-2002 arası 0; 2003 ve sonrası için 1 değerini alan ve yalnızca Türkiye için orta gelir tuzağından çıkışı temsil eden kukla değişkendir.

Tablo: 8
Betimleyici İstatistikler- Statik Panel Veri Analizi

İSTATİSTİK	DV/TV	GSYİH	DYY	TASARRUF	İŞSİZLİK
Ortalama	0.606631	1.313643	1.969734	18.54090	11.03329
Medyan	0.657417	1.605242	1.956964	18.17149	9.350000
Maksimum	0.856304	9.844296	8.460582	27.80366	25.54000
Minimum	0.374946	-11.84595	0.002285	11.39392	2.600000
Std. Sapma	0.129672	4.043303	1.290089	3.926837	6.172915
Çarpıklık	-0.278479	-0.606419	1.072864	0.258990	0.719237
Basıklık	1.738236	3.569472	6.055345	1.926316	2.366906
Jarque-Bera	11.88908	11.22047	87.12048	8.881876	15.43761
Olasılık	0.002620	0.003660	0.000000	0.011785	0.000444
Gözlem	150	150	150	150	150

Öncelikle, kurulan ampirik modelde birim ve/veya zaman etkilerinin mevcudiyetinin saptanması amacıyla muhtelif tanı testleri uygulanmıştır. Bahsi geçen test bulguları Tablo 9'da yansıtılmaktadır:

Tablo: 9
Birim ve/veya Zaman Etkilerinin Mevcudiyetine İlişkin Tanı Testleri Bulguları

Birim ve/veya Zaman Etkilerinin Tespiti			
Test	İstatistik D.	Olasılık D.	Karar
LR Testi	268,29	0,00	+
Zaman Etkisi Tespiti			
	İstatistik D.	Olasılık D.	Karar
LR Testi	0,00	1,00	-
Birim Etkisinin Tespiti			
	İstatistik D.	Olasılık D.	Karar
LR Testi	268,29	0,00	+
En Çok Olabilirlik Testi	268,29	0,00	+
Skor Testi	6,30	0,00	+
F Testi	243,17	0,00	+
Hausman Testi			
	İstatistik D.	Olasılık D.	Karar
Hausman Testi	125,02	0,00	---

Not: Tabloda "-" ifadesi varlığı sananan etkisinin mevcut olmadığını, "+" ise mevcudiyetini temsil etmektedir.

Tablo 9'da ilk kısımda yer alan birim ve zaman etkisine ilişkin LR testi bulguları değerlendirildiğinde, birim ve zaman etkilerinin bulunmadığını ifade eden temel hipotez (H_0) reddedilirken birim ve zaman etkilerinden en az birinin mevcut olduğunu ifade eden alternatif hipotez (H_1) kabul edilmektedir. Tablonun ikinci kısmında zaman etkisinin varlığı benzer şekilde LR testi ile sınanmıştır. Test sonuçları incelendiğinde zaman etkisinin olmadığını ifade eden temel hipotezin (H_0) reddedilemediği görülmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmada zaman etkisinin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Tablonun üçüncü kısmında ise birim etkisinin mevcudiyeti sırasıyla; LR, En Çok Olabilirlik, Skor ve F Testleri ile sınanmıştır. Bulgular incelendiğinde birim etkisinin mevcut olmadığını ifade eden temel

hipotezin (H_0) tüm testler tarafından reddedildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, birim etkisine ilişkin testlerin tümü modelde birim etkisinin varlığını teyit etmektedir. Son olarak, Hausman testi sonucuna göre ise hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olmadığını ifade eden sıfır hipotezi (H_0) reddedilmektedir. Hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olduğunda sabit etkiler tahmincisi tutarlı, tesadüfi etkiler tahmincisi ise tutarsız sonuçlar vermektedir. Bu yüzden model tahmininde tek yönlü birim etkiye sahip sabit etkiler tahmincisi kullanılacaktır.

Diğer yandan, değişen varyans ve otokorelasyona ilişkin varsayımlar panel veri analizinde hata terimine ait temel varsayımları oluşturur. Bu temel varsayımlara ilişkin test bulguları tabloda yansıtılmıştır.

Tablo: 10
Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testlerine İlişkin Bulgular

Bhargava, Franzini & Narendranathan-Durbin Watson ve Baltagi & Wu-Yerel En İyi Değişmez Otokorelasyon Testleri		
	<i>Istatistik D.</i>	<i>Karar</i>
<i>Durbin – Watson</i>	0,498	+
<i>Baltagi - Wu LBI</i>	0,626	+
Wald Değişen Varyans Testi		
	<i>Istatistik D.</i>	<i>Karar</i>
<i>Wald Testi</i>	264,94 (0,000)	+

Not: Tabloda "-" ifadesi varlığı sınanan etkinin mevcut olmadığını, "+" ise mevcudiyetini temsil etmektedir. Parantez içindeki değer ilgili istatistiğe ilişkin "olasılık" değeridir.

Tablo: 11
Panel Veri Modeli Nihai Tahmin Bulguları

Bağımlı Değişken	DV/TV			
Örneklem	1990-2020			
Toplam Gözlem	150			
Bağımsız Değişkenler	Katsayı D.	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık Değeri
GSYİH	0,005	0,018	3,17	0,002***
DYY	0,006	0,005	1,15	0,249
TASARRUF	-0,023	0,002	-10,86	0,000***
İŞSİZLİK	0,004	0,002	2,00	0,045**
OGT	-0,083	0,034	-2,44	0,015**
C	0,982	0,055	17,65	0,000
R ²	0,56			
Wald İstatistiği	189,38			
Wald İstatistiği Olasılık D.	0,000			

Not: "****", "***" ve "**" sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini temsil etmektedir.

Tablo 10'da yer alan otokorelasyon test sonuçları incelendiğinde DW ve Baltagi-Wu LBI test istatistikleri 2'den küçük olduğu için çalışmanın modelinde otokorelasyonun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aynı tabloda Wald testi sonuçları da görülmektedir ve bu teste göre "Değişen varyans yoktur" şeklinde kurulan temel hipotez (H_0) reddedilmektedir, dolayısıyla, modelin hata terimlerinin değişen varyanslı olduğu tespit edilmiştir. Test sonuçları dikkate alındığında otokorelasyon ve değişen varyansın mevcut olması durumunda nihai model tahmini gerçekleştirilirken otokorelasyon ve değişen varyansa karşı dirençli tahminci kullanılması gerekir. Bu çerçevede, tanı testlerinin bulguları doğrultusunda, birim etkisine sahip nihai dirençli sabit etkiler modeli sonuçları Tablo 11'de yansıtılmıştır.

Birim etkiye sahip tek yönlü sabit etkiler modeli analizi sonuçları dikkate alındığında, bağımlı değişkendeki değişimlerin yaklaşık %56'sının (R^2 değeri) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir. Ayrıca, Wald istatistiğinin olasılık değeri dikkate alındığında kurulan modeldeki bağımsız değişkenlerin tümünün bağımlı değişkeni açıklamada istatistiki olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde ise bağımlı değişken olan ve vergi gelirlerinin kompozisyonunu temsil eden dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı (DV/TV) ile yıllık kişi başı GSYİH büyüme oranı (GSYİH), toplam tasarruflar (TASARRUF), yıllık işsizlik oranı (İŞSİZLİK) ve orta gelir tuzağından çıkılmasını temsil eden kukla değişken olan OGT kuklası arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlarla (DYY) vergi gelirlerinin kompozisyonu arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Bu çerçevede, gelirdeki artışın (GSYİH) incelenen ülkelerde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı (DV/TV) üzerinde istatistiki olarak anlamlı pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Ancak, gelirdeki artışla birlikte aynı zamanda orta gelir tuzağından kurtulma durumu başarılıymışsa, bu durumda, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirlerindeki payının azalış sergilediği görülmektedir. Nitekim OGT değişkeni yalnızca Türkiye için orta gelir tuzağından çıkışı temsil eden kukla değişkendir. Önceki kısımlarda gerçekleştirilen yapısal kırılmalı birim kök testleri neticesinde ise incelenen ülkelere Türkiye dışındakilerin orta gelir tuzağından kurtulmadığı tespit edilmişti. OGT kukla değişkeninin katsayı değeri göz önüne alındığında bu değişkenin dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı üzerinde negatif etkide bulunduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Vergi hasılatının ekonomik büyüme ile ilişkisi, orta gelir tuzağından çıkılması durumunun vergi hasılatının kompozisyonunu ne şekilde etkilediğinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, çalışmamızda, ekonomik büyümenin ve büyümeyle birlikte orta gelir tuzağından kurtulmanın vergi hasılatının bileşimi içindeki olası etkilerini araştırma ve tartışmanın yararlı olacağını düşündük. Nitekim bu çalışmada temel olarak gelir düzeylerindeki artış ve bu artışla birlikte orta gelir tuzağından kurtulma durumunun vergilerin kompozisyonu ile muhtemel ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmada örnek ülke grubu olarak -verilerin mevcudiyeti dahilinde- Yükselen G20 ülkeleri incelenmiştir. Öncelikle, incelenen ülkelere hangilerinin orta gelir tuzağına bulunduğu ve hangilerinin tuzaktan kurtulduğunun tespiti ampirik yaklaşımlarla analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise vergi gelirlerinin kompozisyonu ile gelirdeki artış arasındaki olası nedensellik ilişkisi sınanmış olup son kısımda ise hem gelirdeki artışın hem de gelir artışıyla birlikte orta gelir tuzağından kurtulmanın vergilerin kompozisyonu üzerindeki muhtemel etkileri ve bu etkilerin nicelik ve nitelik açısından özellikleri ampirik yöntemlerle incelenmiştir. Çalışmada vergilerin kompozisyonu "*dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı*" ile temsil edilmiştir.

Çalışmamız neticesinde incelenen ülkelerden yalnızca Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulmuş olduğu; Arjantin, Meksika, Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin tuzaaktan kurtulmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, incelenen ülkeler temelinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ile gelir düzeylerinin artması arasında istatistiki olarak anlamlı ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda, vergi politikalarının büyümeye dönük politikaları destekleyecek şekilde düzenlenmesi ve uygulanması büyümenin sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir. Bir başka deyişle, orta gelir tuzağından çıkılabilmesi için vergi politikalarının arzu edilen doğrultuda ve etkin bir biçimde dizaynı ve icrası uygun olabilecektir.

Diğer yandan, çalışmanın en çarpıcı bulgusu ise, gelirdeki artışın orta gelir tuzağında bulunan ülkelerde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payını artırmasına karşın, gelirdeki artış ile birlikte orta gelir tuzağından çıkışın sağlanması durumunda ise bu payın azalışı sergilemesidir. Bu durum ise orta gelir tuzağında bulunan ülkelere marjinal tüketim eğiliminin orta gelir tuzağından kurtulan ülkelere kıyasla daha yüksek olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca, dolaysız vergilerin gelir esnekliğinin yüksek olması sonucunda dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payında artışa neden olmasıyla da ilgilidir. Nitekim, orta gelir tuzağından kurtulan ülkelere dolaysız vergi gelirlerindeki artışın dolaylı vergi gelirlerindeki artıştan daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, farklı vergi politikalarının orta gelir tuzağındaki ülkelere gelir düzeyi üzerindeki muhtemel etkileri çeşitli ampirik yöntemlerle araştırılabilir.

Kaynaklar

- Abdiyeva, R. & D. Baygonuşova (2016), “Geçiş Ekonomilerinde Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırgızistan Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, 53, 59-71.
- Açıkgöz, Ş. (2008), “Türkiye’de Vergi Gelirleri, Vergi Yapısı ve İktisadi Büyüme İlişkisi:1968-2006”, *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 91-113.
- Aoki, M. (2012), “The five phases of economic development and institutional evolution in China, Japan, and Korea”, in: *Institutions and Comparative Economic Development* (13-47), London: Palgrave Macmillan UK.
- Ay, H. & L. Haydanlı (2018). “Kuruluşundan günümüze Türkiye’de vergi yükü ve gelir dağılımının analizi”, *Sosyoekonomi*, 26(38), 53-70.
- Chen, C. & L. Dai (2014), *The middle-income trap, branching deregulation, and political influence*, <https://www.econ.cuhk.edu.hk/econ/images/content/news_event/seminars/2014-2015-2nd-semester/Bank_Deregulation_and_Political_Contribution.pdf>, 25.06.2023.
- Dünya Bankası (2023a), <<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2022-2023>>, 18.03.2023.
- Dünya Bankası (2023b), <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD>>, 08.05.2023.
- Durkaya, M. & S. Ceylan (2006), “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, *Maliye Dergisi*, 150, 79-89.

- Eichengreen, B. et al. (2013), "Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap", *NBER Working Paper*, 18673, National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Felipe, J. et al. (2012), "Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?", *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper*, 715, Levy Economics Institute of Bard College, New York.
- Gill, I.S. et al. (2007), *An East Asian renaissance: Ideas for economic growth*, World Bank Publications.
- Glawe, L. & H. Wagner (2016), "The middle-income trap: Definitions, theories and countries concerned - A literature survey", *Comparative Economic Studies*, 58, 507-538.
- Helhel, Y. & Y. Demir (2012), "The Relationship between Tax Revenue and Economic Growth in Turkey: The Period of 1975-2011", *International Symposium on Sustainable Development*, 1(1), 32-40.
- Kharas, H. & H. Kohli (2011), "What is the middle-income trap, why do countries fall into it, and how can it be avoided?", *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3), 281-289.
- Koçak, E. & Ü. Bulut (2014), "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik bir Uygulama", *Maliye Dergisi*, 167, 1-21.
- Ohno, K. (2009), "Avoiding the middle-income trap: renovating industrial policy formulation in Vietnam", *ASEAN Economic Bulletin*, 26(1), 25-43.
- Oluklulu, S. & T. Çakır (2018) "Kentsel Atık Su Arıtma Hizmetinin Kamusalılık Özelliği ve Türkiye'de Hizmetin Finansmanında Kullanılan Mali Araçlar", *Vergi Dünyası*, 38(446), 24-36.
- Ray, S. et al. (2012), "A Causality Analysis on Tax-Growth Nexus in India:1950-51 to 2011-12", *Journal of Expert Systems*, 1(4), 104-114.
- Robertson, P.E. & L. Ye (2013), "On the Existence of a Middle-Income trap", *University of Western Australia Economics Discussion Paper*, 13-12, Australia.
- Sağdıç, E.N. & D. Aydın (2021), "Dolaylı ve Dolaysız Vergiler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (2006-2018)", *International Journal of Public Finance*, 6(1), 21-46.
- Sağdıç, E.N. (2019), "Vergi gelirlerini belirleyen faktörlerin bölgesel analizi: Türkiye örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 155-178.
- Sen Gupta, A. (2007), "Determinants of tax revenue efforts in developing countries", *IMF Working Paper*, 07-184, 1-39.
- Terzi, H. & S. Yurtkuran (2016), "Türkiye'de dolaylı/dolaysız vergi gelirleri ve GSYH ilişkisi", *Maliye Dergisi*, 171, 19-33.
- Tho, T.W. (2013), "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations", *VNU Journal of Economics and Business*, 29(2), 107- 128.
- Turhan, S. (1987), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Der Yayınları: İstanbul.
- Woo, W.T. (2012), "China Meets the Middle-Income Trap: The Large Potholes in the Road to Catching-up", *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 10(4), 313-336.
- Yereli, A.B. vd. (2019), "Middle-Income Trap: A Literature Review", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 950-964.